

ΕΤΕΡΟΙΩΣΗ ἢ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ἢ ΤΡΟΠΗ

Ἐνα ἀπό τά πιά συνηθισμένα καί πιά ἐνδιαφέροντα φθογγικά πάθη, πού παρατηροῦνται στή γλώσσα, εἶναι ἡ ἑτεροίωση. Ἡ ἐργασία, πού ἀκολουθεῖ, ἀναφέρεται στή διερεύνηση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ καί ἔγινε κυρίως ἀπό τούς μαθητές καί τίς μαθήτριες τῆς Α2 Κλασικοῦ Λυκείου μέ τήν καθοδήγηση τοῦ φιλολόγου καθηγητῆ τοῦ τμήματος κ. Ἀποστόλου Τζαφεροπούλου. Τό μέρος, πού ἀναφέρεται στήν ἀγγλική γλώσσα, εἶναι προσφορά τῆς καθηγήτριας τῆς Ἀγγλικῆς γλώσσας Βενέρου Ἀγγελικῆς καί τῶν μαθητῶν τῆς.

Ἐτεροίωση εἶναι ἡ μεταβολή ἐνός φωνήεντος σέ ἄλλο φωνῆεν τοῦ ἴδιου χρόνου (ἐνός βραχύχρονου σέ ἄλλο ἐπίσης βραχύχρονο ἢ ἐνός μακρόχρονου σέ ἄλλο ἐπίσης μακρόχρονο) λ.χ.

λέγω	—	λόγος (ε σέ ο)
πείθω	—	πέποιθα (ει σέ οι)
σπεύδω	—	σπουδή (ευ σέ ου)
ρήγνυμι	—	ρωγμή (η σέ ω)

Μία προσεκτικότερη ματιά μᾶς ὁδηγεῖ στή διαπίστωση ὅτι πρόκειται οὐσιαστικά παντοῦ μόνο γιά μεταβολή τοῦ ε σέ ο, ὄχι μόνο στίς διφθόγους, ἀλλά ἀκόμη καί στήν περίπτωση τοῦ η (= εε) σέ ω (= οο). Γι' αὐτό καί στόν κατάλογο πού ἀκολουθεῖ διακρίνουμε τό φαινόμενο σέ δύο βασικές κατηγορίες:

1. ε > ο (συχνότερη περίπτωση)
2. η > ω (σπανιότερη περίπτωση)

1. ε > ο (συχνότερη περίπτωση)

ἀγείρω (θ. γερ-)	: ἀγορά, ἀγορεύω
ἀμείβω	: ἀμοιβή, ἀμοιβός (ἀργυραμοιβός)
ἀνατέλλω	: ἀνατολή, ἐπιτολή, συστολή
βρέμω	: βρόμος, βροντή
βρέχω	: βροχή, ἄβροχος, διάβροχος (ἀδιάβροχος)
γέμω	: γόμος (= φορτίο πλοίου ἢ κτήνους)
δέρω	: δορά (ἐκδορά)
δέχομαι	: δοχή (ἀποδοχή, ὑποδοχή), δοχεῖον, δοκός
ἐντέλλομαι	: ἐντολή
ἐντρέπομαι	: ἐντροπή (ν. ντροπή)
ἐρέφω	: ὄροφή
ἔχω	: (ἀνοχή, ἀντοχή, ἀποχή ἐνοχή, ἐξοχή, κατοχή, μετοχή, παροχή, συμμετοχή). : (ἐνοχος, ἐξοχος, μέτοχος)

θέω (= τρέχω)	: θοός (= ταχύς), θαάζω (= σπεύδω), βοη-θός και : βοηθός (= αυτός πού σπεύδει πρὸς τή βοή)
κλείω	: κλοιός
κλέπτω	: κλοπή, κλοπεύς
κτείνω	: κτόνος (άνδροκτόνος, μητροκτόνος, παιδοκτό- νος).
λέγω (1) (= όμιλώ)	: λόγος (διάλογος, παράλογος), λογικός
λέγω (2) (= συγκεντρώνω)	: συλλογεύς, σύλλογος, συλλογή, κατάλογος
λείπω-λέλοιπα (παρακ.)	: λοιπός (ύπόλοιπος)
μέμφομαι	: μομφή
μένω	: μονή [(= άργοπορία, παραμονή, μοναστήρι), (ά- ναμονή, διαμονή, έμμονή, έπιμονή, παραμο- νή, πρόσμονή, ύπομονή)], έμμονος, μόνιμος.
νέμω (= μοιράζω βόσκω)	: νομή (άπονομή, διανομή, κατανομή), νό- μος (χρήση, συνήθεια, έθος), νομός (= τόπος για βοσκή), νομεύς (διανομεύς).
πέλω (= βρίσκομαι σέ κίνηση)	: άμφίπολος, αίπόλος
πέμπω	: πομπός, πομπή, (άναπομπή, έκπομπή, παρα- πομπή)
πλέκω	: πλοκή (έμπλοκή, περιπλοκή, συμπλοκή), πλό- καμος, δολοπλόκος
πλέω	: πλόος—πλούς, έκπλοος—έκπλους, επίπλοος— επίπλους, πλοϊον.
πνέω	: πνοή (άναπνοή, διαπνοή, είσπνοή, έκπνοή, έμ- πνοή)
πειθω—πέποιθα (παρακ.)	
ρέπω	: ροπή, αντίρροπος, ισόρροπος, άμφίρροπος, ρόπαλον, ρόπτρον
ρέω	: ροή (διαρροή), ρόος—ροϋς
σπείρω	: σπορά (διασπορά), σπόρος, σπορευς, σποράδην
σπένδω	: σπονδή, σπονδειος, άσπονδος, ενσπονδος, πα- ράσπονδος, ύπόσπονδος
σπεύδω	: σπουδή
στέλλω	: στολή (άναστολή, άποστολή, έπιστολή, συ- στολή) : (δ. στολίζω) : στόλος (άπόστολος)
στένω	: στόνος (= στεναγμός)
στέργω	: στόργή (άστοργος, φιλόστοργος)
στρέφω	: στροφή (άποστροφή, διαστροφή, έπιστροφή, περιστροφή), στρόφος [(= σκοινί), (εϋστροφος)], : στρόφιγξ, στροφεύς, στροφείον, στρόβιλος
τέμνω	: τομή, τομεύς, τομός, άτομον, τόμος (= τεμάχιο, μέρος βιβλίου πού άποτελεί ξεχωριστό κύλινδρο).
τρέμω	: τρόμος (έντρομος, περίτρομος)

τρέπω	: τροπή (ἀνατροπή, ἐπιτροπή, μετατροπή, παρεκτροπή, προτροπή), τρόπος (ἐπίτροπος, πολύτροπος), τρόπις (= καρίνα πλοίου)
τρέφω—τέτροφα (παρακ.)	: τροφή (ἀνατροφή, διατροφή, ἐκτροφή), τροφός, τροφεύς, τροφεΐα
τρέχω	: τρόχος (= τόπος γιά τρέξιμο), τροχός, τροχάζω, τροχίζω
φέρω	: φορά (ἀναφορά, διαφορά, εἰσφορά, ἐκφορά, παραφορά, περιφορά, προσφορά, συμφορά, συνεισφορά), φορεύς, φόρα, φόρος, πυρφόρος, εὐφορος, λεωφόρος, ἑωσφόρος, ὕδροφόρος
φθέγγομαι	: φθόγγος, φθογγή
φθείρω (θ. φθερ-)	: φθορά (διαφθορά), φθορεύς (διαφθορεύς), ψυχοφθόρος
φλέγω	: φλόξ (ν. φλόγα)
χέω	: χόος—χοῦς (πρόχους)
2. η > ω (σπανιότερη περίπτωση)	
ἄρήγω	: ἄρωγή, ἄρωγός
ρήγνυμι	: ρωγή

Τό φαινόμενο τῆς ἑτεροιώσεως εἶναι ἀρχαιότατο, ἀλλά ὄχι ἀποκλειστικά ἑλληνικό. Οἱ Ἕλληνες τό κληρονόμησαν ἀπό τήν μητρική Ἰαπετική γλῶσσα, στήν ὁποία ἀνήκουν ἐπίσης ἡ Λατινική, ἡ Γερμανική, ἡ Ἀγγλική, ἡ Γαλλική κ.ἄ. Εἶναι λοιπόν κοινό σέ ὅλες αὐτές τίς γλῶσσες, ὅπως φαίνεται καί στά παραδείγματα πού ἀκολουθοῦν:

1. ΛΑΤΙΝΙΚΑ

medius	(= ἐγκρατής)	modestia	(= ἐγκράτεια)
mentio	(= μνεΐα)	moneo	(= ἀναμιμνήσκω)
metus	(= δέος)	motus	(= ταραχή τῆς ψυχῆς)
tendo	(= ὑψώνω φωνή)	tono	(= κραυγάζω)
terror	(= φόβος)	torens	(= σφοδρός, τρομερός)
securita	(= ἀμέλεια)	socordia	(= ἀμέλεια)
sentio	(= αἰσθάνομαι ἤχο)	sono	(= ἤχῳ)

2. ΑΓΓΛΙΚΑ

Στήν παλαιά, Μέση καί Σύγχρονη Ἀγγλική τά ρήματα διακρίνονται σέ ἰσχυρά καί ἀσθενή (ἀντίστοιχα τῶν ἀνωμάτων καί ὀμαλῶν τῆς σύγχρονης Ἀγγλικῆς).

Τά ἰσχυρά ρήματα παρουσιάζουν μεταβολή τοῦ φωνήεντος τοῦ θέματος σέ μερικούς τύπους. Βάσει τῶν μεταπτωτικῶν μεταβολῶν τά ρήματα αὐτά ἐταξινομοῦντο σέ ἐπτά κατηγορίες. Ἀπό αὐτές στή II, III καί IV παρατηρεῖται μετατροπή τοῦ ε σέ ο καί ἰδιαίτερος στίς III καί IV ἡ μεταβολή εἶναι ποιοτική, δηλαδή ο βραχύ σέ ο βραχύ ἀντίστοιχα τῆς ἑλληνικῆς ἑτεροιώσεως τοῦ ε σέ ο.

ΠΑΛΑΙΑ ΑΓΓΛΙΚΗ

3η κατηγορία ρημάτων:

ἀπαρέμφατον	έν. άόρ.	πλ. άόρ.	μετχ. άόρ.	σύγχρ. Άγγλ.
helpan	healp	hulpon	(ge)holpen	help = βοηθώ

4η κατηγορία ρημάτων:

beran	baer	baeron	(ge)boren	bear = φέρω
-------	------	--------	-----------	-------------

ΜΕΣΗ ΑΓΓΛΙΚΗ

2η κατηγορία ρημάτων

ἀπαρέμφατον	έν. άόρ.	πληθ. άόρ.	μετχ. άόρ.	σύγχρ. Άγγλ.
chese (n)	ches	curen (chosen)	coren (chosen)	chose — διαλέγω

όμοίως και άλλα ρήματα

bede (order = διατάζω),	crepe (creep = έρπω),	fleten (float = επιπλέω),
flen (flee = τρέπομαι εις φυγήν),	flezen (fly = πετώ)	
forbede (forbid = απαγορεύω),	forlese (lose = χάνω),	
frese (freeze = παγώνω),	greten (weep = κλαίω),	sheten (shoot = πυροβολώ).

3η κατηγορία ρημάτων

ἀπαρέμφατον	έν. άόρ.	πλ. άόρ.	μετχ. άόρ.	Σύγχρ. άγγλ.
helpe (n)	halp (holp)	holpen	holpe(n)	help = βοηθώ

και όμοίως:

bersten (burst = εκρήγνυμαι),	zerden (give = δίνω),
sterven (die = πεθαίνω),	werpen (throw = πετώ, ρίπτω)

4η κατηγορία

scheren	shar	scharen	schoren	shear = ψαλιδίζω
stele (n)	stal	stelen	stole (n)	steal = κλέβω

και όμοίως:

bereñ (bear = φέρω),	hele (conseal = αποκρύπτω),	tere (tear = σκίζω)
----------------------	-----------------------------	---------------------

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΓΓΛΙΚΗ

Άπαρέμφατο

Άόριστος

Παθητ. μετοχή

bear	(φέρω, γεννώ)	bore	born (e)
break	(σπάζω)	broke	broken
beget	(γεννώ)	begot	begotten
forget	(ξεχνώ)	forgot	forgotten

get	(παίρνω)	got	got gotten
swell	(πρήζομαι)	swelled	swollen
swear	(ὀρκίζομαι)	swore	sworn
wear	(φορῶ)	wore	worn
cleave	(σχίζω)	clove	cloven
freeze	(παγώνω)	froze	frozen
speak	(μιλάω)	spoke	spoken
steal	(κλέβω)	stole	stolen
tear	(σχίζω)	tore	torn
shear	(ψαλιδίζω)	shore	shorn
heave	(σηκώνω)	hove	hove
weave	(ύφαίνω)	wove	woven

Ρῆμα

melt	(λειώνω)	molten	(λειωμένος)
freeze	(παγώνω)	frosty	(παγωμένος)
bleed	(ματώνω)	bloody	(ματωμένος)

ἐπίθετο

Ρῆμα

break	(σπάζω)
lend	(δανείζω)
bleed	(αἱμοραγῶ)
feed	(τρέφω)
freeze	(παγώνω)
breed	(ἀνατρέφω)

Οὐσιαστικό

broker	(μεσίτης)
loan	(δάνειο)
blood	(αἷμα)
food	(τροφή)
frost	(παγωνιά)
brood	(γενεά νεογνῶν)

3) ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ

ε > ο

Brechen	(= θραύω, κόβω)	: gebrochen	(μετοχή παρακειμένου)
erkiesen	(= διαλέγω, ψάχνω)	: erkor	(ὀριστική παρατατικού)
fechten	(= ξιφομαχῶ)	: focht	(ὀριστική παρατατικού)
flechten	(= πλέκω)	: flocht	(ὀριστική παρατατικού)
fliegen	(= πετῶ)	: flog	(ὀριστική παρατατικού)
fliehen	(= δραπετεύω, φεύγω)	: floh	(ὀριστική παρατατικού)
fliessen	(= ρέω),	: floss	(ὀριστική παρατατικού)
geniessen	(= ἀπολαμβάνω)	: genoss	(ὀριστική παρατατικού)
giessen	(= χώνω)	: goss	(ὀριστική παρατατικού)
heben	(= ὑψώνω, σηκώνω)	: hob	(ὀριστική παρατατικού)
helfen	(= βοηθῶ)	: geholfen	(μετοχή παρακειμένου)
nehmen	(= λαμβάνω, παίρνω)	: genommen	(μετοχή παρακειμένου)
sprechen	(= ὀμιλῶ)	: gesprochen	(μετοχή παρακειμένου)
spriessen	(= φυτρώνω, βλασταίνω)	: Spross	(= βλαστάρι, γόνος)
stehlen	(= κλέπτω)	: gestohlen	(= μετοχή παρακειμένου)
sterben	(= παθαίνω)	: gestorben	(= μετοχή παρακειμένου)
weben	(= ύφαίνω)	: wob	(= ὀριστική παρατατικού)
werden	(= θά εἶμαι)	: geworden	(= μετοχή παρακειμένου)
werfen	(= ρίπτω)	: geworfen	(= μετοχή παρακειμένου)
wiegen	(= ζυγίζω)	: gewogen	(= μετοχή παρακειμένου)
zwei	(= θηλυκό: δύο)	: zwo	(= δύο, ἀριθμός)